

Stehler György

**Karl Renner elképzelései a Habsburg monarchia
nemzetiségi problémájának megoldásáról**

Karl Renner,¹ akit méltán tartanak a 20. századi osztrák történelem legmeghatározóbb politikusának, műveiben makro-ökonómiai kérdések mellett elsősorban a soknemzetiségű állam problematikájával, a dunai monarchia szerkezeti felépítésével és a nemzetiségi kérdés megoldásával foglalkozott. Elgondolásai, akárcsak maga a szudétanémet származású későbbi kancellár is, mélyen a Habsburg-birodalom hagyományaiban gyökereztek. A dél-morvaországi (Unter-Tannowitz, ma: Dolní Dunajovice, Csehország) születésű Renner nem csupán a cseh szomszédok problémáit érezte át, de magában hordozta a német ajkú határ menti lakosság öntudatát is, és korán felismerte a Duna-medence gazdasági jelentőségét Európa számára. Ebből kiindulva hosszú ideig egy Duna-konföderáció eszméje tűnt számára a legalkalmasabbnak arra, hogy Ausztria történelmi és európai szerepét új alapokra helyezze. A világháború előtt és alatt egyedül a Szociáldemokrata Párt foglalkozott a mind égetőbbé váló és a monarchia létét komolyan fenyegető nemzetiségi problémával. A szociáldemokraták már az 1899-es brünni pártnapon programot dolgoztak ki a nemzetiségek közötti feszültségek feloldására. A „brünni program”² – bár sok vonatkozásban naiv, és mindenekelőtt semmiféle konkrét javaslatot nem tartalmaz – jelenti az első tétova kísérletet a monarchia államterületének összetartására az összes nemzetiségnek adható lehető legnagyobb autonómia alapján. Renner azonban ezt a szociáldemokrata javaslatot Ausztria demokratikus „nemzetiségi szövetségi állammá” (Nationalitätenbundesstaat) formálására a tényleges nyelvi-nemzeti széttagozottság és a nemzetiségek történelmi múltban gyökerező mély ellentétei miatt nem tartotta kielégítőnek. 1911-ben a bécsi hazaárulási perről írott művében a következőképp kommentálja a program szerzőinek tevékenységét:

¹ Renner, Karl (1870. december 14 – 1950. december 31.) jogász és szociáldemokrata politikus. Elszegényedett kisparaszti család 17. gyermeke. 1889-1894-ig jogi tanulmányokat folytatott Bécsben, 1898-ban doktorált. Több évnyi házitartóskodás után 1895-ben a birodalmi parlament könyvtárában kapott állást. Katonai szolgálatának letöltése után kapcsolatba került a szociáldemokrata munkásmozgalommal, 1907-től birodalmi parlamenti képviselő, számos könyv szerzője, az Osztrák-Magyar Monarchia föderalista átszervezésének és a munkásság képzésének élharcosa. Első műveit köztisztviselői állása miatt álnéven jelentette meg. Az uralkodó rétegekkel szembeni fenntartásai ellenére egészen a háború végéig a dunai monarchia egységének megőrzéséért szállt síkra, ellentétben a párton belüli baloldali oppozícióval. 1918-1919-ben a kancellária vezetője, 1919-ben bel- és oktatásügyi, valamint külügyi államtitkár, 1919-1920-ban ismételten bel- és oktatásügyi, illetve külügyi államtitkár és kancellár. Az Ideiglenes Alkotmány, a választási rend és más alapvető törvények alkotója, az osztrák delegáció vezetője a saint-germain-i béketárgyalásokon. 1931-33-ig a képviselőház elnöke, 1934-ben átmenetileg letartóztatják. 1945-ben az ideiglenes hárompárti kormányzatban a második köztársaság első kormányfője, 1945 és 1950 között szövetségi elnöke. Nagy tekintélyű, számos alkalommal kitüntetett politikus, 1947-ben az Osztrák Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagjává választotta. Tevékenysége és megnyilvánulásai nem mindig voltak ellentmondásoktól mentesek. A merev ideológiai kereteket, mint az állam tagadásának marxista elvét elutasítva mindenkor gyakorlatias politikus maradt. Trockij szerint „csupán egy k. u. k. hivatalnok, aki kiválóan értett a marxista frazeológia alkalmazásához”, míg Bruno Kreisky számára „egyike az egészen nagy osztrákoknak”.

² 1. Ausztriát demokratikus soknemzetiségű állammá kell átformálni. 2. A történelmi örökös tartományok helyett nemzeti alapon elkülönülő önkormányzati testületek fognak alakulni, melyek törvényhozását és közigazgatását az általános, egyenlő és közvetlen választójog alapján megválasztott nemzeti kamarák fogják ellátni. 3. Egy és ugyanazon nemzet valamennyi közigazgatási területe együttesen egy nemzetileg egységes szövetséget képez, amely nemzeti ügyeit teljesen önállóan intézi. 4. A nemzeti kisebbség jogát külön, a birodalmi parlament által meghozandó törvény fogja biztosítani. 5. Semmilyen nemzeti előjogot nem ismerünk el, ezért elvetjük egy államnyelv követelését. Azt, hogy mennyire szükséges egy közvetítő nyelv, egy birodalmi parlament fogja eldönteni. In: Das Selbstbestimmungsrecht der Völker. München 1963, 177. o.

„Ösztönös megérzés és reális szükséglet alapján jártak el. Csak azt érezték, hogy államjogilag minden nemzetet meg kell szervezni, tekintet nélkül az örökös tartományok «történelmi-politikai sajátosságaira», hogy nemzeti ügyekben nekik kellene a törvényeket meghozni és önmagukat kormányozni. A megszervezett nemzeteknek ezt az önkormányzatát a nemzeti hatáskörökben Nemzeti Autonómiának nevezték – ellentétben az örökös tartományi autonómiával. A szervezet mellett és felett emelkedne soknemzetiségű szövetségi államként az államszervezet, amely háborítatlanul intézné valamennyi fennmaradó hatáskört, tekintet nélkül az elkülönített nemzeti körülményre.”³

Az írásait kezdetben Synopticus (1899: Staat und Nation) és Rudolf Springer (1902: Der Kampf der österreichischen Nationen um den Staat) álnéven megjelentető Renner már jóval az első világháborút megelőzően előállt Duna-konföderációs elképzeléseivel. A témához kapcsolódó munkássága a háború alatt született műveivel (1914: Die Nation als Rechtsidee, 1916: Österreichs Erneuerung, I-III kötet, 1917: Politische Demokratie und nationale Autonomie és Marxismus, Krieg und Internationale, 1918: Das Selbstbestimmungsrecht der Nationen in besonderer Anwendung auf Österreich) érte el csúcspontját. Hitt a nemzetek feletti, azokat összetartó történelmi államalakulat létjogosultságában és szükségességében. Renner a soknemzetiségű államokra, különösen az osztrák monarchiára úgy tekintett, mint fejlődési állomásra a jövőbeli, nemzetek felett szerveződő államhoz (Weltstaat) vezető úton. Ahhoz, hogy fennmaradhasson, a birodalomnak meg kell újulnia, meg kell oldania a nemzetiségi kérdést és ténylegesen egy autonóm nemzetek alkotta szövetségi állammá kell válnia, „egy nagy, demokratikus Svájc, monarchikus csúccsal”.⁴ Elképzeléseiben Svájc mellett az Amerikai Egyesült Államok is mintául szolgált.⁵

Már Staat und Nation című művében elutasította a nemzetiségi kérdés területi autonómia útján történő megoldását, mert ez a monarchiában csak elmélyítené a konfliktusokat és a történelmi fejlődés által már túlhaladott önálló nemzetállamok kialakulásához vezetne:

„Mert a területi alapon szerveződő nemzetállam nem küszöböli ki a nemzeti konfliktusokat, hanem létrehozza és elmélyíti azokat; nem a jog útján simítja el, hanem az erőszak útján dönti el őket; lehetővé teszi a terjeszkedést és a diadalt, de kockáztatja a veszteséget és a bukást is. Soha nem garantálhatja a nemzeti jogok zavartalan és biztonságos élvezetét, a konfliktusoktól

³ Jacques Hannak, Karl Renner und seine Zeit. Versuch einer Biographie. Wien 1965, 89. o.

⁴ Karl Renner, Österreichs Erneuerung. Wien 1916, 5. o. Idézi Ernst Panzenböck, Ein deutscher Traum. Die Anschlußidee und Anschließpolitik bei Karl Renner und Otto Bauer. Wien 1985, 39. o.

⁵ Walter Rauscher, Karl Renner. Ein österreichischer Mythos. Wien 1995, 47. o.

mentes fejlődést egy soknyelvű, egységes jogállamban. Nem az osztrák probléma megoldását, hanem Ausztria felbomlását jelenti.”⁶

Renner nemzetfelfogásából következően⁷ a nemzet a személyiségi elv alapján, területtől és lakóhelytől független személyi szövetségként szerveződne, tehát az egyes nemzetek nem területi alapon államokká, hanem személyi alapon népekké szerveződnének. Az autonóm státusz nem területre, hanem az egyénre vonatkozna, minden egyes állampolgár – így a területileg szétszórtan élő népcsoportok tagjai is – lakóhelyétől független, személyes nemzeti autonómiával rendelkezne. Ez a kisebbségbarát koncepció az állam gyakorlatban roppant nehezen megvalósítható kettős tagolását jelentette volna:

„Az államterület mindenhol egy egyszerű séma szerint, tartományokra, kerületekre és községekre osztva jelenik meg. Nekünk azonban kétszer kell az országot különböző alapelvek szerint felmérni, a térképre egy kettős hálót felvezetni, egy gazdaságit és egy etnikait, szét kell választani az állampolgárok összességét, különválasztani a nemzeti és a politikai ügyeket, kétszeresen megszervezni a lakosságot, egyszer nemzetileg, másszor államilag... Ez tehát államjogi és igazgatástechnikai nívum..., nekünk, osztrákoknak fenntartott jogi és politikai feladat, amelyet bátorsággal és elszántsággal kell szemrevételeznünk.”⁸

A nemzeti törvényhozást és az önkormányzati tevékenységet kizárólag a nemzet tagjaiból választott testületek gyakorolnák. Az állami feladatköröket nemzeti és állami illetékesség alapján választanák szét. A nemzeti ügyeket a nemzeti testületek, az állami ügyeket a területi hatóságok intéznék. A nemzetek így „terület nélküli államok” lennének az államon belül, és Ausztria nem országok, hanem nemzetek föderációja lenne.⁹

Der Kampf der österreichischen Nationen um den Staat címmel megjelent könyvében a nemzetiségi konfliktust a hatalomért, az államért folytatott harccal azonosította. Ausztria és Magyarország reáluniója nem összetartja a birodalmat, épp ellenkezőleg, szétrombolja azzal, hogy az elégedetlen nemzetiségeket elidegeníti Bécestől. Ezért alapvetően szükséges lenne a körzeti nemzeti alkotmány (nationale Kreisverfassung) bevezetése, amely lehetővé tenné az építő jellegű vitát a németek, csehek, lengyelek és délszlávok között, ezáltal „majd magától roppan össze a magyar torony, majd magától rendbe jön a birodalom”.¹⁰ A monarchia régi tagolását elavultnak

⁶ *Synopticus*, Staat und Nation. Staatsrechtliche Untersuchungen über die möglichen Principien einer Lösung und die juristischen Voraussetzungen eines Nationalitätengesetzes. Wien, 1899. 20. Idézi Panzenböck, i. m., 1. o.

⁷ „A nemzet azonos gondolkodású és azonosan beszélő személyek szövetsége, modern emberek kulturális közössége, akik nincsenek röghöz kötve.” In: Rudolf Springer, Der Kampf der österreichischen Nationen um den Staat. Leipzig-Wien 1902, 35. o. Idézi Panzenböck, i. m., 57. o.

⁸ Robert A. Kann, Das Nationalitätenproblem der Habsburgermonarchie. Geschichte und Ideengehalt der nationalen Bestrebungen vom Vormärz bis zur Auflösung des Reiches im Jahre 1918. 2. kötet. Graz-Köln 1964, 164. o. Idézi Rauscher, i. m., 48. o.

⁹ Panzenböck, i. m., 31. o.

¹⁰ Rauscher, i. m., 49. o.

tartotta, a tizenhét örökös tartomány helyett hat autonóm birodalmi rész (alpesi tartományok, Szudéta-vidék, Karsztvidék, Magyarország, Erdély, Kárpátok előtere) megszervezését javasolta. Összállami keretként pedig – bizonyos adóterhek mellett – tökéletesen megfelelne és elegendő lenne egy közös vámparlament, egy katonai egyezmény és egy szövetségi törvényszék.¹¹

1916-ban, Österreichs Erneuerung című háromkötetes írásában a történelmi fejlődés égisze alatt így érvel a nemzeti elv, mint államalkotó tényező ellen és a sok népet magában foglaló államalakulat mellett:

„A soknemzetiségű állam először is nem kivétel, hanem már manapság az államok szabályos formája, és a világbirodalmak fokozódó létrejöttével mindinkább azzá kell válnia. Elintézettnek tekinthető ez által a nemzeti elv? A külső elhatárolódás elveként, az államalkotás elveként bizonyára... Napjaink második jelensége azonban a szolgálok felemelkedése, a «történelmietlen nemzetek ébredése», ez azonban (...) rendszerint nem az állam külső hanyatlásának útján megy végbe, hanem az államban való egyenlő részesedés megszerzését jelenti.»¹²

Renner véleménye szerint öt nagy gazdasági szerveződés osztozik a világon: az orosz, az amerikai, a brit, a francia és a japán-kínai. A hatodik, a közép-európai létrejötté attól függ, hogy sikerül-e a központi hatalmak katonai-politikai szövetségét továbbfejleszteni. A jövő soknemzetiségű szövetségi államának és Németországnak az összefogása ugyanis egy közép-európai vámszövetség, vámunió magját képezhetné, amelynek Hollandia és Belgium is tagjai lennének, sőt, csatlakozhatna Bulgária, Törökország és Perzsia is.¹³

1918-ban megjelent *Das Selbstbestimmungsrecht der Nationen in besonderer Anwendung auf Österreich* című értekezésében továbbfejleszti a monarchia általa elképzelt átalakítását. Nyolc, elsősorban szociális és gazdasági szempontok szerint megszervezett kormányzóságra tagolná az államigazgatást: Lemberg (Kelet-Galícia, Bukovina), Krakkó (Nyugat-Galícia), Brünn (Morvaország-Szilézia), Prága (Csehország), Bécs (Alsó- és Felső-Ausztria, Salzburg, Stájerország, Karintia), Innsbruck (Tírol, Voralberg), Trieszt (Tengermellék, Krajna), Zára (Dalmácia). Renner a világháború alatt lemondott arról, hogy Magyarországot is bevonja reformterveibe, nyilvánvalóan azért, mert tisztában volt azzal, hogy elképzeléseit a magyar fél heves tiltakozással fogadná.¹⁴ A kormányzóságok korlátozott autonómiát élveznének, különösen a

¹¹ Uo., 49. o.

¹² *Karl Renner, Österreichs Erneuerung*, Wien 1916, 23. o. Idézi: *Renate Reisel, Karl Renner und die Führung der österreichischen Außenpolitik vom 26. Juli 1919 bis zum 21. Oktober 1920*. Dissertation. Wien 1972, 60. o.

¹³ Friedrich Naumann szintén 1916-ban megjelenő könyve is a monarchia és Németország összefogását szorgalmazta, amelyet „nem érzelmi kötelességnek, hanem a saját önfenntartás kényszerítő szükségének” tartott. Rennerhez hasonlóan – aki Naumann elképzeléseire is támaszkodott, bár hansúlyozta, hogy elképzeléseiben számos hiba akad – Naumann is abból az alap gondolatból indult ki, hogy a jövő az államok felett szerveződő nagy gazdasági egységeké. In: *Reisel, i. m.*, 62. o.

¹⁴ *Rudolf Wierer, Der Föderalismus im Donauraum*. Graz-Köln 1960, 107. o.

mezőgazdaság területén. Két-két kormányzóság képezne egy territóriumot vagy különleges helyzetű területet, a Kárpátok előterében Lemberg (Galícia és Bukovina), a Szudéta-vidéken Prága (Csehország, Morvaország, Szilézia), az alpesi területeken Bécs (Bécs kormányzóság és Innsbruck) és Trieszt a Karsztvidéken (Tengermellék, Krajna és Dalmácia). A külügy, a hadügy, a pénzügy valamint a gazdasági és szociális ügyek a kancellár elnöklete alatt álló szövetségi kormány hatáskörébe tartoznának. A miniszteri posztok és az állami hivatalok betöltése nemzeti hovatarozástól függetlenül, kizárólag szakmai szempontok alapján történne. Ez alól csupán a helyi közigazgatás képezhetne kivételt. A szakmai hatásköri viták eldöntésére a kancellár mellé egy nemzeti tanácsadó bizottságot rendelnének. A hivatali nyelv a német lenne. A birodalmi törvényhozást a 8 nemzeti tagállam polgáraiból választott alsóház, és a harmadrészt a kormányzóságok, harmadrészt a nemzeti tanácsok, harmadrészt pedig a császár által kinevezett képviselőkől álló felsőház közösen gyakorolná. A nemzeti képviselők korlátozott befolyással bírnának a legfelsőbb szövetségi bíró kinevezésére is. A szerveződés biztos alapját a szabad községi önkormányzatok jelentenék, ezekre épülnének a járási és a körzeti önkormányzatok. Bécsben nyolc nemzeti kormány (német, cseh, lengyel, ukrán, szlovén, szerbhorvát, olasz, román) képviselné Ausztria egész területét. A kormányok alatt minden fokon, még a községekben is, nemzeti hatóságok alakulnának.¹⁵

A Renner-i koncepció alapvető hibája az a fentebb említett meggyőződés volt, hogy a nemzeti gondolat ereje már nem elég új államok életre hívásához. A világ államokra tagolódása tehát ellentétes a haladással, mert a történelmi fejlődés „nemzetek felett álló alakulatok” irányába halad, olyan államok felé, amelyek „többek, mint egy nemzet”.¹⁶ Renner úgy vélte, épp a hátrányos helyzetben lévő, „történelmietlen” nemzetiségeknek – mint szlovákoknak, szlovéneknek vagy ruténeknek - van leginkább szükségük a szövetségi állami keretekre.¹⁷ Bár a föderáció sem tudná kiküszöbölni a „természetes egyenlőtlenséget”, „azonban garantálná számukra a fennmaradást és a cselekvőképességet a világban... és az értéktelen és veszélyes anarchisztikus szabadság helyett azt a magasabb létbiztonságot kínálná nekik, amelyet politikai szabadság néven már ismerünk.”¹⁸

A Szociáldemokrata Párt állásfoglalása egészen 1918 őszéig Renner nézeteit követte, ezt tükrözik a háború alatt megtartott birodalmi konferenciák állásfoglalásai is (1915. május, 1916. március és november), amelyek rámutattak ugyan az európai népek újjárendezésének szükségességére, de elutasították a Monarchia népeinek teljes szuverenitását. Ez világosan megmutatkozott a

¹⁵ Uo., 107-108. o.

¹⁶ Panzenböck, i. m., 49.

¹⁷ Kann, i. m., 168. o. Idézi: Rauscher, i. m., 48. o.

¹⁸ Uo., 48. o.

szociáldemokrata pártok 1917-es stockholmi nemzetközi konferenciáján is, ahol az osztrák delegáció azzal érvelt a nemzetek önrendelkezési joga és a nemzetiségi autonómia ellen, hogy Európa középső, keleti és délkeleti részén a nemzetek keveredése miatt lehetetlen területi szétválasztásuk:

„A nemzetek gyakran annyira különböznek egymástól kulturálisan és a gazdasági érettségben, hogy a szétválasztás olykor szociálisan lehetetlen, vagy kulturális szempontból káros lenne. (...) Még ott is, ahol a nemzetek területileg és szociálisan szétválaszthatóak lennének, ha a nemzeti autonómia biztosítása helyett szuverén államokká emelnék őket, az egy olyan kisállamosít eredményezne, amely ezeknek a nemzeteknek a politikai és gazdasági felemelkedését fenyegetné. Egyszer már fennálló nagy gazdasági és államterületek szétverése ellenkező a fejlődéssel és legfeljebb az imperialista nagy államok burzsoáziája számára lenne hasznos.”¹⁹

A nemzetiségi kérdés az államon belül nyerne orvoslást, alkotmány- és szociális reformok útján. A nemzeti emancipációval szemben a nemzetközi osztályharc elsőbbséget élvez, a szocialisták számára a legsürgetőbb feladat a monarchiai proletariátus együttműködésének megszervezése lenne. Az akkor még Renner által formált pártfelfogás revizionista vonásokat mutatott, és nem tagadhatta le szimpátiáját a szlávok feletti német hegemoniatörekvések iránt sem. A nemzetiségi problémát túlnyomórészt nyelvi-kulturális okokra vezették vissza, elhanyagolva a gazdasági szempontokat.²⁰

A dunai konföderáció terve éles ellentétben állt a párt Otto Bauer²¹vezette bal szárnyának elképzeléseivel.²² A Renner által képviselt elképzelésekkel szemben álló párton belüli baloldali opposíció először az 1917. október 19-24.-i pártnapon hallatta hangját. A két barát, Renner és Bauer vitája a „Baloldal Nyilatkozatá”-val vette kezdetét.²³ A nyilatkozat szakít a Renner által képviselt vonallal és tiltakozik a felfogás ellen, hogy a Monarchia egységes gazdasági területének megőrzése a proletariátus érdekeit szolgálja és hangsúlyozza, hogy kizárólag a „teljes demokrácia, a nemzetek önrendelkezési jogának alapján végrehajtott alkotmányreform útján” lehet eljutni az igazi parlamentarizmushoz. Renner elképzelése a nemzetek felett álló államról merő illúzió, a nemzetiségi problémákra az általa hangoztatott alkotmányreform és a közigazgatás reformja nem

¹⁹ Idézi: Panzenböck, i. m., 68. o.

²⁰ Uo., 68. o.

²¹ Bauer, Otto (1881. szeptember 5 – 1938. július 4.) szociáldemokrata politikus, az ausztrómarxizmus teoretikusa és szószólója, a Szociáldemokrata Párt radikális balszárnyának vezetője. 1918-1919-ben külügyi államtitkár, az *Anschluss*-mozgalom élharcosa. 1907-től az *Arbeiterzeitung* szerkesztője, az 1926-os „linzi program” szerzője. 1934. februárjában tevékenyen részt vett a munkásság Dollfuss-kormány ellen folytatott védekező harcában, majd a vereség után Brünnebe szökött, ahol megalapította az osztrák szocialisták külföldi irodáját, amelynek vezetője lett. A németek csehszlovákiai bevonulása után Párizsba emigrált.

²² Rauscher, i. m., 87-88. o.

²³ Panzenböck, i. m., 70. o.

jelenthet teljes megoldást, csakis a demokrácia teljes győzelme.²⁴ Bauer már 1914-ben, Die Grundfragen unserer Taktik című írásában kijelenti:

„A birodalmi tanácsban képviselt királyságok és tartományok alkotta természetellenes államképződmény soha nem lesz demokratikus és szocialista közösség. (...) A birodalom összeomlása, a kaotikus zűrzavar mindkét államban, az országok reménytelen hanyatlása, a nemzetek vad harca, mindezek csak lángoló jelek, melyek azt üzenik nekünk, hogy közel már az óra, amelyben a nagy világtörténelmi események vasból való kényszere alatt el fog dőlni, hogy ez a birodalom még képes-e átalakulni a szabad dunai népek szövetségévé, vagy el kell égnie, és a német nemzet nagy, szabad közösségének polgárai leszünk, mely addig terjed, ahol németül beszélnek.”²⁵

A soknemzetiségű állam hívéből²⁶ a történelmi események hatására fokozatosan annak ellenzőjévé váló Otto Bauer véleménye szerint Renner ragaszkodása a meglévő állami keretekhez nem volt más, mint „fekete-sárga internacionalizmus, amelynek lényege a nemzetek egyesítése a Habsburgok jogara alatt”.²⁷ Renner kiállása a „nagy gazdasági egység” mellett Bauer szerint inkább az imperializmus, semmint a proletáriátus malmára hajtotta a vizet. Ebben a vonatkozásban azonban feltétlenül utalni kell arra az ellentmondásra, hogy Bauer ugyanezzel a jelszóval érvelt a Német Birodalomhoz csatlakozás mellett.²⁸ Bauer és a baloldali opposíció számára a megoldatlan nemzetiségi kérdés akadályt képezett a szocializmushoz vezető úton. Ebből a felfogásból kiindulva feltétel nélkül támogatták a nemzeti felszabadító harcot, és követelték a népek önrendelkezési jogát. Programjuk a történelmi események által igazolva fokozatosan nyert teret a párton belül. Bauer nézetét, hogy a háború vége valószínűleg egyszersmind a fennálló államterület felbomlását is jelenti, – mert egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a monarchia nemzeteit nem lehet korlátozott autonómiával kielégíteni – mind többen tették magukévá. Ezzel a fokozatos szemléletváltással túlhaladottá vált a „brünni program”, amely 1917-ig valamennyi pártnapra rányomta bélyegét, hiszen meghatározó pontjának, amely Ausztriát soknemzetiségű szövetségi állammá kívánta tenni, immár egyre kevésbé volt realitása. Míg Bauer a korábbi elvektől elfordulva az Anschlussért folytatott harc vezetőjévé és hangadójává vált, Renner a végsőkig kiállt a Habsburgok államáért.²⁹ Bár 1918 őszén, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a Duna-medence államainak összefogása nem

²⁴ Uo., 70. o.

²⁵ Otto Bauer, Die Grundfragen unserer Taktik. In: Otto Bauer Werkausgabe. Band 8. Wien 1980, 828. o.

²⁶ Karl Kautsky 1908-ban a következőket írja Bauerről: „Szeretete a soknemzetiségű államé. Ezt életképessé és lakályossá tenni a leghőbb fíradozása.” Idézi Panzenböck, i. m., 38. o.

²⁷ „A német-osztrák szociáldemokrácia, amely kezdetekor és a kilencvenes évek jó részében nagynémet volt, velejéig sárga-fekete lett. A vörös internacionalizmust, amely valamennyi ország proletárjainak egyesülését jelentette az összes nemzet kizsákmányolói ellen vívott harcban, felváltotta egy fekete-sárga internacionalizmus, amelynek lényege a nemzetek egyesítése a Habsburgok jogara alatt” In: Otto Bauer, Würzburg und Wien. In: Otto Bauer Werkausgabe. Band 8. Wien 1980, 900. o.

²⁸ Panzenböck, i. m., 77. o.

²⁹ Uo., 74. o.

valósulhat meg és csak egyetlen kiút maradt az „életképtelen” államalakulat számára, a csatlakozás Németországhoz, Renner is magáévá tette Bauer nézeteit, Anschluss melletti fellépése egyértelműen történelmi kényszer hatására hozott reálpolitikai döntésnek tekinthető.³⁰

³⁰ Uo., 86. o.